

“BOBURNOMA”DA JIZZAX VOHASIDAGI VOQEALAR TASVIRI

Ramazonov Islom Abrayqul o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Abdug'ani To'xtayev Qilichovich

Ilmiy rahbar Dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7810060>

Annotatsiya: maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida Jizzax viloyati toponimlari haqida yozib qoldirilgan ma'lumotlar hamda mazkur toponimlarning tarixiy-etimologik ma'nosi haqidagi tadqiqotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: “Boburnoma”, Zomin, Pishog'ar, Dizak, Sangzor.

Mustaqillik hayotimizning barcha sohasidagi kabi ilm-fanda ham jiddiy o'zgarishlar, yangilanishlarga shart-sharoit yaratdi. Tarixiy merosni, milliy qadriyatlarni tiklash va boyitishda ham katta ishlar amalga oshirilmoqda. Nafaqat, Mustaqil O'zbekiston tarixi, balki Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Buxoro, Xorazm tarixlari ham yaratildi. Mamlakatimizning tarkibiy qismi bo'lgan viloyatlar, qadimiy shaharlar tarixini qadimiyatdan hozirgi davrgacha yaratish tajribasi shakllandi. Bu borada Jizzax viloyat tarixini yaratish kun tartibidagi vazifalar sirasiga kiradi. Qadim tarixga ega bo'lgan Jizzax vohasi ko'plab tarixchi, geograf va sayohatchilarning asarlarida, kundaliklarida qayd qilindi. Jumladan, shoh va shoir hisoblangan Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida ham Jizzax vohasi alohida tasvirlanganligini ko'rishimiz mumkin. Zahiriddin Muhammad Bobur yoshlikdan o'ta chigal va taxlikali taqdir yo'liga duch keldi. Bu og'ir qismat uni ona yurtidan bosh olib, o'zga bir ellarda ne bir mushkulotlar, ko'rgiliklar dovuqli sulolaning shijoatli asoschisi bo'lishdek taqdir bilan sharafladi.

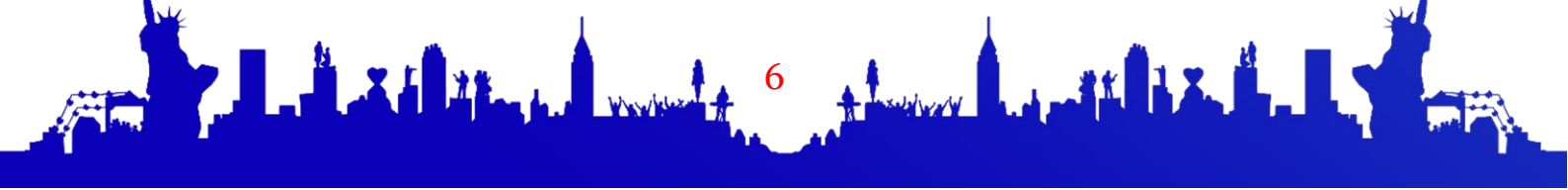
TADQIQOT NATIJALARI

1496-yilda Samarqandni zabt etishi uchun 15 yoshga qadam qo'ygan Zahiriddin Muhammad Bobur yo'lga tushdi. Qish qahratoni yaqin qolganidan Samarqand zabtini ortga qoldiradi. Kelgusi yil may oyida yana Samarqand sari o'tlanadi. Jizzaxning Yoryayloq mavzeida (taxminimizcha hozirgi Baxmal va Sharof Rashidov tumanlarining tog' oldi hududlari, ya'ni Rovot qishlog'i atroflari hamda Zomin tumanining Pishog'ar qishlog'i hududlari Yoryayloq mavzesi bo'lishi mumkin) to'xtashga majbur bo'ladi. Bu haqda Bobur shunday yozadi: “Biz bir-ikki kundan so'ng Sheroz qo'rg'oniga (taxminan hozirgi Baxmal tumanidagi Barlos qishlog'i hududi bo'lishi mumkin) yetdik. Bu paytda Sheroz Qosim do'ldoyda edi. Qo'rg'onbegi Sherozni saqlay olmay, qo'rg'onni topshirdi. U Sheroz qo'rg'oni Ibroxim Soru ixtiyoriga berildi. Tongda fitr xayiti namozini o'sha yerda o'qib, Samarqand sari yo'lga chiqib, Obyor istirohatgohiga tushdik”.

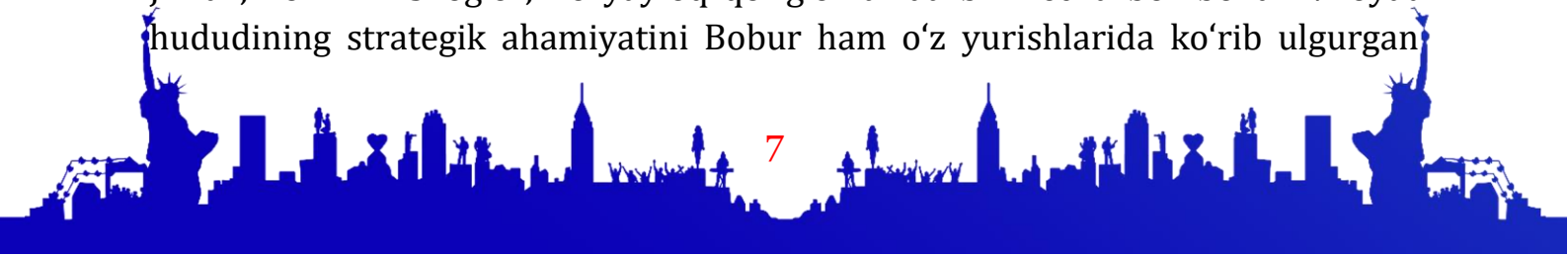

(Boburnoma, 2008, 52-bet). Shundan so'ng Bobur Samarqandni olish niyati uni shahar yaqinidagi hududlarda qariyb yetti oyni payt poylab o'tqazdi. 1498-yilda Zahiriddin Muhammad Bobur Samarqand va Andijonga "takroran yurish qilib, hech ish chiqarolmay" Xo'jandga qaytadi. 1498-1499- yillar qish mavsumini Samarqandga yaqinroq bo'lsin, degan xayollar bilan O'ratepa hokimi Sulton Muhammad Husayn dug'lotga Yoryayloqqa qarashli Pishog'orda o'tkazishga rozilik berishini so'rab kishi yuboradi. Ho'janddan Pishog'orga jo'naydi. Zominga kelganida garchi isitmalagan bo'lsa-da, Zominsoy orqali Sangzorga, undan Samarqand yaqinidagi Raboti Xo'ja qo'rg'oniga yetib keladi. Saharda qo'rg'onga shoti qo'yib chiqmoqchi bo'lishganda el xabardor bo'lib, orqaga qaytib Pishog'orga keladi. Pishog'orda bir necha kun istimalab yotib qoladi. Bu paytda uning "ikki yuzdan ko'proq, uch yuzdan ozroq" lashkari bor edi. Shuncha lashkari bilan qish mavsumini Pishog'orda o'tkazish oson emasdi. Qolaversa, Pishog'or qo'rg'oniga joylashgani bilan ozuqa, yem-xashak zahirasiga ehtiyoj har kunlik holat. Qish mavsumida Bobur Yoryayloq qishloq va qo'rg'onlarni o'z ixtiyoriga olish uchun Ibroxim Soru, Vays Log'ariy va Shirim tog'oyilar rahbarligidagi ishonchli beklar va yigitlardan tashkil topgan ilg'or guruh tashkil etadi. Ular "Yoryayloq qo'rg'onlarini so'z yo kuch bilan qo'lga olish"lari lozim edi. Shu 1498-yilda Yoryayloq hokimi Sayyid Yusufbek edi. U ukasi va o'g'liga Yoryayloq qo'rg'onlarini himoya qilib turishni tayin etgandi. Qish mavsumi o'tgancha Yoryayloq qo'rg'onlari (har bir qishloqda qo'rg'on bor edi) Bobur ixtiyoriga o'tadi. 1499-yil yoziga kelganda Samarqanddan Xo'ja Yahyo sulh tuzish maqsadida elchilikka keladi. Samarqand taxti umidi uni ancha kuttirdi. Nihoyat noyabr oyi oxirida Samarqand taxtiga o'tirdi. Atigi yuz kun hukmdor bo'ldi. Shundan so'ng yana Samarqand umidi bilan Toshkentdagi tog'asi Sulton Mahmudxon yordam so'raydi. Sulton Mahmudxon o'g'li Muhammad Xonika va Ahmadbekni 4-5 ming atrofida qo'shin bilan Samarqand sari yuboradi. Qo'shin Yoryayloqqa yetib keladi. "Men - deb yozadi Z.M.Bobur - Bo'rka yaylovi orqali Yoryayloqning dorug'asi turadigan Sangzor qo'rg'oniga (Baxmal) keldim. Sulton Muhammad Xonika va Ahmadbok Shayboniyxonning kelib Sheroz va uning atroflarini talaganini eshitib, orqaga qaytibdilar. Zarurat bo'ldi, men ham qaytib Xo'jandga keldim". (Boburnoma, 2008, 61). Nihoyat, 1499-yilning kuzida Bobur yana Samarqandni egallash uchun otlandi. "O'ratepadan Bo'rka yaylovi yo'li bilan Sangzorga keldik. Sangzor dorug'asi qo'rg'onni berdi. Qanbar Ali tutilib, oldirib kelishgan edi, uni Sangzorda qo'yib o'tdik... Mening bir yaxshi rioyat qilgan begim-Ali Do'st tuttirib quvlagan Ibroxim Sopus minglig' men Yoryayloqqa kelgan fursatda Sayyid Yusufbekning o'g'li Muhammad Yusuf bilan

kelib mulozamat qildi” (Boburnoma, 2008, 67). Shayboniyxonning Samarqandni qo’lga kiritganidan xabar topgan Bobur Hisorga ketib, yana Yoryayloqqa qaytadi. “Bir kuni Asfidak qo’rg’onida hamma ichkilar: Do’st Nosir, No’yon ko’kaldosh, Xonqo’li, Karimdod, Shayx Darvesh, Xusrav ko’kaldosh, Mirim Nosir singlarlar hozir edilar, mening qoshimda o’tirgan edilar. Har to’g’ridan orada so’z o’tar edi. Dedimki, qani aytinglarchi, Tangri to’g’ri keltirsa, Samarqanni kachon olgaymiz? Ba’zilar dedilarki: Yozda olgaymiz. U mahal kech kuz edi. Ba’zilar: Bir oy, ba’zilar qirq kundan so’ng, ba’zilar yigirma kundan so’ng dedilar. No’yon Ko’kaldosh dediki; O’n to’rt kunda olgaymiz. Tangri to’g’ri keltirdi; roppa-rosa o’n to’rt kundayoq Samarqandni oldik”(“Boburnoma”; 77). Afsuski, bu safar ham Samarqand taxtini saqlab qolish mushkul bo’ldi! Shahar a’yonlari bilan til biriktirib, Samarqand taxtiga o’tirgan hamon Shayboniyxon tahdidi kuchayganidan kuchayib bordi. Shahar tashqarisida Shayboniyxon bilan olib borilgan jang unga foyda bermadi. Qamalda qoldi. Ko’plab mansabdorlari tashlab ketishdi. Uzoq kechgan qamal qaxatchilikni keltirdi."Nihoyat Shayboniyxon bilan tuzilgan sulhga binoan o’z oila a’zolari bilan yarimtunda Zahiriddin Muhammad Bobur shahar darvozasidan bosh olib chiqib ketadi. “So’g’dning ulug’ shaharlarida korong’u kechada o’rinib, yo’l yo’qotib, yuz tashvish bilan tong otganda Hoja Diydordan o’tib, Qorbut tepaligiga tirmashdik. Qorbut tepaligining shimolidan Xo’dak kentining etagi bilan Ilono’tini (hozirgi Ilono’tti darasi) tussmallab jo’nadik...Kechqurun asr namozi chog’ Ilono’ttida tushib, ot so’yib etini kabob qildik. Otlarni biroz tindirib so’ng yo’lga tushdik” (“Boburnoma”, 84). Shundan so’ng Bobur hamrohlari bilan “tong otmasdan Xaliliya qishlog’iga yetib” keladi. Xaliliyada to’xtamay Dizakka keladi. Shu vaqtda Dizakda Hofiz Muhammadbek do’ldoyning o’g’li Toxir do’ldoy qo’rg’onbegi edi.Otasi ham, qo’rg’onbegi Toxir do’ldoy ham Boburga Andijondan tanish edi.Qolaversa, bu yerda “semiz go’shtlar va non arzon, chuchuk qovun va yaxshi uzumlar farovon”. Shuning uchun ham “Umrimizda buncha farog’at qilmagan edik. Umrbo’yi omonlik va arzonchilik kadrini bunchalik bilmagandik”, –deya tan oladi Z.M.Bobur (“Boburnoma”, 84).Uch-to’rt kun Jizzaxda dam olganidan so’ng, O’ratepaga borish uchun o’tlanadi. Bu payt O’ratepada onasi Qutlug’ Nigorxonimning singlisi Mehr Nigorxonim yashar, eri Sulton Muhammad Husayn ko’ragon O’ratepada hokimlik qilardi. Bobur garchi yo’ldan biroz chetda bo’lsada, Pishog’orga o’tib ujoyni sayr qildi. Ammo, bu sayr uning oxirgi vidolashuv sayri edi. SHunga qaramasdan. Z.M.Bobur juda qisqa vaqt ichida Jizzax, Zomin Pishog’or, Yoryayloq qo’rg’onlarida bir necha bor bo’ldi. Viloyat hududining strategik ahamiyatini Bobur ham o’z yurishlarida ko’rib ulgurgan

edi. Xullas, u har gal Samarqandga otlanganda va yo Andijonga qaytganda viloyatdagi ko'pgina manzillarda bo'ldi. Qolaversa, Jizzax, Zomin, Pishog'or, Sangzor, Yoryayloq, Kunboy (G'allaorol) hududlari, Afsidak, Sheroz kabi joylar uning uzoq yillar xotirasida saqlanib qoldi.

MUHOKAMA NATIJALARI

Boburning Jizzaxda ko'rgan hurmat-e'tibori, pohat farog'ati, huzurhalovatida shahar hokimi Toxir do'ldoyning alohida xizmati bo'lganligini rad etib bo'lmaydi. Toxir do'ldoy mansub oila yillar davomida Sulton Abusaid Mirzoning farzandlari, nabiralariga eshik og'asi sifatida halol xizmat qilib kelgan. Hirot-u Samarqandda, Andijon, Jizzaxda ularni ko'plar yaxshi bilishgan, hurmat qilishgan. Zahiriddin Muhammad Bobur ham otasi Umarshayx mirzoning umarolari haqida ma'lumotlar berganda mavqei jihatidan Hofiz Muhammad do'ldoy ikkinchi o'rinda ko'rsatadi. Birinchi umarosi Xudoyberdi Temirtosh Andijonga hokim qilib yuborilganidan ikki yil o'tmay O'shda bo'lib o'tgan jangda shahid bo'ladi. Shu voqeadan so'ng Abusaid mirzo Hofiz Muhammadbek do'ldoy Umarshayx mirzoga eshik og'asi etib tayinlaydi. Shunday qilib, Hofiz do'ldoy XV asrning 60-yillari o'rtalaridan Umarshayx Mirzo nomidan Andijon hukumatini boshqaradi. "Sulton Abdusaid Mirzoning o'limidan so'ng (1469-yil) Andijon beklari u bilan yaxshi chiqishmaganlari tufayli Samarqandga Sulton Ahmad mirzo xizmatiga ketdi. Bu vaqtda akasi Sulton Ahmad mirzoning eshik og'asi edi. Akasi yordami bilan O'ratepa hokimligini olgan edi. Sulton Ahmad mirzo Chir (Chirchiq – M.A.) daryosi bo'yida yengilganda u O'ratepada erdi. Umarshayx mirzo Samarqandga yurish qilib O'ratepa ustiga kelganda O'ratepani mirzoga topshirib, mirzo uning xizmatida bo'ldi. Umarshayx mirzo ham Andijon hokimligini unga berdi. So'ngra Sulton Mahmudxon qoshiga bordi. Sulton Mahmudxon Mirzoxonni unga topshirib, Dizak (Jizzax)ni berdi. Men Qobulni olganimdan burunrok Makkaga otlanib, Hind yo'li orqali safar qildi. Yo'lda Tangri raxmatiga boribdi. Faqir, kamgap va odmi kishi edi" ("Boburnoma", 36). Bobur 1496-yilda Samarqand sari otlanib dastlab Bulung'ur tumanidagi Qo'riqqa, undan so'ng Raboti Xo'ja yaqinidagi Xon yurtiga boradi. Bir muncha vaqt Urgutda bo'lib, keyin Samarqandni qamal qiladi. Qamalning avvalida shaharga ilg'or qilingan beklari bir necha kishini tutib keltirishadi. Ular orasida Yoryayloq hududidagi qishloqlar va qo'rg'onlar begi Sayyid Yusufbek ham bor edi. Bir muncha vaqt Samarqandni qo'lga kiritish qasdida qo'shin to'plash umidi bilan Toshkentta kelgan Bobur 1498-yil qish oldi O'ratepa hokimi Muhammad Husayn dug'lotning roziligini olib Pishog'orga qarab yo'lga chiqali. Pishog'or bu vaqtda Xo'ja Axror Valiyning vaqf yerlari edi. 13-14 kun Bobur Pishog'orda xastalanib yotib qoladi. Keyingi safar

ham Bobur Bo'rka (Suffa) yaylovi yo'li bilan Sangzorga kelib, Sangzor dorug'asi qo'rg'on ixtiyorini beradi. Bu yerda biroz to'xtab Raboti Xo'ja yaqinidagi Xon yurtiga, undan Darg'om bo'yiga boradi. Samarqand kirishiga Xo'ja Yaxyodan rozilik bo'lmay, Sangzorga qaytganida Ibroxim Sori bilan Sayyid Yusufbekning to'ng'ich o'g'li Muhammad Yusufbek ham Bobur xizmatiga kiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, istiqlol sharofati bilan ko'hna va betakror tariximizni chuqur o'rganish, o'zligimizni anglash baxtiga musharraf bo'lib turibmiz. Mazkur yilda jamiki taraqqiyparvar insoniyat va butun o'zbek xalqi buyuk davlat arbobi, shoh va sarkarda, nozikta'b shoir Zahiriddin Muhammad Bobur tavalludining 540 yilligini keng nishonlaydi. Jahon ilm-fani va madaniyati rivojiga beqiyos hissa qo'shgan Zahiriddin Muhammad Bobur singari ulug' ajdodlarimiz faoliyati va bebaho merosining hozirga qadar pinhon yotgan qirralari bilan keng jamoatchilik, butun xalqimizni oshno etish bundan keyin ham bizning mas'uliyatli va eng sharafli vazifalarimizdan biri bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma" -T.: O'QITUVCHI, 2008.
2. Bobur ensiklopediyasi. -T: SHARQ, 2017
3. Tarixiy manbashunoslik muammolari. //Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari (2008 yil, 25 aprel) T. 2008.
4. B.Ochilova. Murabbiy-qadriyatlar targ'ibotchisi. Jizzax: "Sangzor", 2012.

